

**Nástin historie
literatury
na Karvinsku**

Libor Martinek

Libor Martinek

**Nástin historie literatury
na Karvinsku**

© Doc. PhDr. Libor Martinek, Ph.D.

ISBN 978-80-908130-9-0 (pdf)

Obsah

Úvod.....	1
1. Starší beletristická literatura na Karvinsku	2
2. Meziválečné období v literatuře Karvinska.....	4

Nástin historie literatury na Karvinsku¹

Úvod

Problematika regionální literatury Karvinska,² která tvoří jednu z důležitých složek regionálního vědomí obyvatel dané oblasti a souvisí ve větší či menší míře s kulturními aspiracemi jeho obyvatel a tvůrců, kteří je reprezentují, přináší závažnější metodologické problémy. Jakmile si totiž vymezíme literární tvorbu topograficky, geograficky a lokálně, dostáváme se buď na půdu vlastivědy, nebo literárního místopisu či zeměpisu (kde je problematika lokální slovesnosti zkoumána ponejvíce, ne-li výhradně, s důrazem na biograficko-bibliografická fakta a má spíše kulturně historický význam), případně literární sociologie. Pokud přistoupíme k interpretaci literárních děl, začíná nás zajímat estetická funkce literárního díla, spolu s tím i jeho sociálně-psychologické aspekty.

Regionální literárněvědný výzkum nemusí být ústupem od celostních hledisek národní literatury, ani z nároků na zkoumané hodnoty. Specifický územní a typologický výzkum nám umožnil, abychom se detailněji věnovali jak samotnému vývoji českého a polského písemnictví v regionu Karvinska, tak komparativnímu pohledu na stýkání se české a polské literatury (zdejší německou literaturu v naší studii nereflktujeme). Zároveň jsme považovali za důležité poukázat i na skutečnost vzniku literárních děl autorů, kteří nejsou rodáky z Karvinska, ale odjinud, a kteří do regionu přišli převážně za prací, avšak brali si z něj ve své literární tvorbě inspiraci. Zásadním kritériem pro podrobnější pojednání o dílech vybraných autorů pak byl význam jejich literárního díla; máme přitom na mysli beletrii, tedy texty s převahou estetické funkce, nikoli lokální písemnictví v jeho celku, jehož výzkum patří spíše do vlastivědy, literárního místopisu, popřípadě do sféry kulturně-antropologického bádání.

¹ Studie vznikla na základě dřívějších autorových článků K historii literatury na Karvinsku do roku 1945, *Slavica litteraria. Slavistika v současném světě*, Brno: FF MU, 2018, roč. 21, č. 1, s. 115–128; *Z dziejów literackich w Karwińskiem, Zwrot*, 2018, č. 6, s. 46–47; tamtéž, 2018, č. 7, s. 44–45; tamtéž, 2018, č. 8, s. 46–47; tamtéž, 2018, č. 10, s. 45–47. Pro toto vydání byla doplněna a aktualizována.

² Karvinskem se všeobecně míní bývalý okres Karviná, avšak tady je třeba si uvědomit, že v jeho hranicích se od roku 1960 ocitá politický okres Český Těšín; přitom oblast Karvinska se od bývalého okresu Český Těšín v mnohém kulturně i etnograficky odlišuje od někdejšího okresu Český Těšín v důsledku industrializace zejména ostravsko-karvinského revíru, zatímco východní oblast českého Těšínska zůstává (s výjimkou Třinecka) převážně zemědělská a etnicky stabilnější. Z tohoto důvodu v našem článku neuvádíme autory patřící svou tvorbou do oblasti Český Těšín a jeho okolí. (Bývalý okres Karviná se skládal z pěti obvodů obcí s rozšířenou působností, které jsou shodné s obvody obcí s pověřeným úřadem: Bohumín, Český Těšín, Havířov, Karviná, Orlová.)

1. Starší beletristická literatura na Karvinsku

Starší krásná literatura na Karvinsku není zastoupena památkami výjimečné hodnoty,³ ostatně Karviná nebyla významným kulturním centrem v regionu, ani Fryštát, jenž je dnes centrem města, který byl původně samostatným městem a prvním nositelem městského práva, nyní tvoří jednu z devíti městských částí Karviné.⁴ Náboženská literatura, zábavná a populární četba atp. sem byly převážně importovány odjinud. Situace zásadně mění v 2. polovině 18. století, kdy nález ložisek černého uhlí v Karviné přinesl zásadní obrat v hospodářském rozvoji celého regionu. Dosud méně významná vedlejší obec Karviná tak má již na počátku 20. století zásadní ekonomický význam pro celou Rakousko-Uherskou monarchii. Rozvoj v ekonomické oblasti přinesl potřebu větší informovanosti, do regionu přicházejí v masivním počtu pracovní síly z jiných oblastí monarchie (významný byl proud polského obyvatelstva z Haliče), vznikají tiskárny, vydávají se noviny a jiné periodické publikace, vydávají se knihy.⁵ Ještě před první světovou válkou zaujme širokou českou kulturní veřejnost vystoupení Petra Bezruče, jenž ve svých *Slezských písních* zobrazuje úděl proletariátu, ale i mizerně placené české inteligence (učitelů) v regionu (báseň *Kantor Halfar*), v kontrastu s postavami zdejších velkopodnikatelů, uhlobaronů, velkostatkářů („markýz Gero“⁶ je kryptonymem arcivévody Bedřicha Habsburského, vlastníka řady průmyslových podniků zejména na Těšínském Slezsku a Ostravsku⁷), německých, rakouské vládě loajálních úředníků jako příčině germanizace. „Tak je ti protivný té mluvy zvuk, / horší nad ní není žádné? / Lem tvého roucha sto pozvedá ruk, / sto rabů do noh ti padne. / Kněze, jenž naši by modlil se řečí, / rektora, jenž by jí učil v tvém zboží, / vyženeš ze vsi: ví Bůh, že jsi větší / v zášti než plamenný nepřítel boží, / markýzi Géro! // Až tam za / hranicí najímáš vrahy, / kypící pýchou a hořící žlučí. / Sám řekneš: Mně je ten národ tak drahý / jak jiný: jméno a rod za to ručí. / Ve jménu božím kdys křížáci koly / tak jednou zem naši zbarvili krví. / V rachotu bubnů, na červeném poli, / dá Bůh, že ti uzdu kdys padnu já prvý, / markýzi Géro! // Tak se ti líbí ti za řekou muži, / tak blaze v jich středu, markýzi, je ti? / Znají jen věnce plést z trnových růží, / znají jen můj národ ubíjeti. / Pro nás švih bičem a konopnou šnuru, / knížecí úsměv jen pro ně, jen pro ně: / v požáru, v dýmu až zdvihnem se vzhůru, / dá Bůh, že tě jednou strhneme s koně, / markýzi Géro!“⁸

Naopak ve prospěch polského etnika na Karvinsku se angažuje Franciszek Friedel (1870–1947), jenž sestavil *Zbiór pieśni ludu śląskiego* (Sborník písní slezského lidu,⁹ Fryštát 1896). Stoupenci jeho politiky bývali nazýváni „fryštátskými radikály“ nebo „friedlovci“. V r. 1898 založil osvětovou společnost Jedność, která se mj. zabývala vydavatelskou činností. Z jeho iniciativy se tato organizace přetvořila na místní skupinu Macierzy Szkolnej dla Śląska

³ Archivní památky typu pergamenových listin, kopií a městských knih, do beletrie, tedy ani do diskursu našeho článku, nezařazujeme. (Nejstarší archiválií, dochovanou ve Státním okresním archivu Karviná, je biskupská pergamenová listina z 18. února 1377, která potvrzuje nadaci těšínského knížete Přemka farnímu kostelu ve Fryštátě.)

⁴ Správní základ dnešního města byl položen roku 1948, kdy se sloučily obce Fryštát, Karviná, Darkov, Ráj a Staré Město v jeden celek pojmenovaný Karviná.

⁵ Tato problematika spadá do dějin knihtisku a žurnalistiky, proto se jí zde podrobněji nezabýváme.

⁶ Podle markraběte Východní marky z 10. století Gera (909–965) vyvražďujícího slovanské polabské kmeny.

⁷ Friedrich Maria Albrecht Wilhelm Karl von Österreich - Teschen, tedy Bedřich Rakousko-Těšínský, arcivévoda rakouský (1856–1936) je v současné historiografii hodnocen příznivěji, neboť se jeví jako hospodářský reformátor, podporovatel nových výrobních technologií, vzdělanosti a kultury, „ekolog“, jenž v bukových pralesích na Mionši a v Salajce založil jednu z nejstarších přírodních rezervací, lidumil, který zavedl fond pro vdovy a sirotky zaměstnanců. Na druhou stranu omezoval sociální výdaje, aby víc vydělal. Zkrátka choval se jako správný dnešní podnikový manažer.

⁸ Petr Bezruč, *Slezské písně*. Drahomír Šajtar (ed.). Praha: SPN, 1958, s. 126–127.

⁹ Není-li uvedeno jinak, překlady v této studii provedl její autor.

Cieszyńskiego (vznikla v Těšíně v r. 1886). Matice školská pro Těšínské Slezsko byla aktivní také edičně a napomáhala rozvíjet polský kulturní i literární život. Její snahy se týkaly boje za polství (polské školství, kulturu, osvětu apod.) rovněž v ostravsko-karvinském revíru také s ohledem na příliv pracovních sil z Haliče, zejména z Malopolska.¹⁰ Možnost mladých dělníků z Karvinska dále se vzdělávat v Polsku využil horník Gustaw Morcinek.

¹⁰ První lidová polská škola byla založena v r. 1904 v „polské“, dnes slezské Ostravě, následovala lidová škola Doubravě, o něco dříve, r. 1909, bylo založeno polské gymnázium v Orlové, v letech 1909–1914 vzniklo osm polských škol zaměřených na výuku řemeslníků, dnes bychom je nazvali učilišti, které organizovaly i kurzy psaní a čtení pro analfabety z Haliče. Jednou ze základních sfér působnosti Matice bylo propagování čtenářství polských knih a tisku, vyvíjela i osvětovou činnost na téma polské historie a kultury, hygieny nebo přírodních věd, rozvíjel se amatérský divadelní a sborový pěvecký ruch. Pod názvem Macierz Szkolna w Czechosłowacji vyvíjela Matice svou činnost na našem území i po rozdělení Těšínského Slezska v r. 1920 na část československou a polskou; jejím předsedou byl polský lékař, národní a sociální aktivista dr. Waclaw Olszak (1868–1939) z Karviné, jejímž starostou byl v letech 1929–1936 (od r. 1931 byl předsedou Matice Piotr Feliks, 1888–1941, ředitel Polského gymnázia J. Słowackého v Orlové). Po válce byla činnost Matice školské v Československu obnovena, po únoru 1948 zčásti přešla organizačně a majetkově pod Polský svaz kulturně-osvětový (Polski Związek Kulturalno-oświatowy; zkr. PZKO) a zanikla, problematikou polského školství se výhradně zabýval KNV v Ostravě. Matice pak byla reaktivována po politických změnách v r. 1989.

2. Meziválečné období v literatuře Karvinska

Spisovatelé z Těšínska dlouhodobě tvořili především z mimoestetických důvodů, z národních a společenských pohnutek. Jejich tvorba byla reakcí na společenskou zakázku a byla určena zejména lidovému příjemci. Takováto orientace literární tvorby přetrvává i po r. 1920, tedy po období vzniku „dvojího“ Těšínska. Na českém Těšínsku měla splňovat očekávání čtenářské obce a být oporou ve chvílích ohrožení národních zájmů místních Poláků. Tento požadavek byl na literaturu vznikající na Těšínsku kladen ještě po druhé světové válce.

Na českém Těšínsku silně zastoupená lidová tvorba se bude nadále rozvíjet ve dvou proudech – dělnickém a selském. První směr ohlašovala tvorba hornického tesaře z Horní Suché a knihovníka Franciszka Siwka (1858–1933); z hlediska publikovaných děl by ještě patřil do literatury před rokem 1920, ale z pohledu imanentního vývoje již spadá do proudu dělnických autorů. Z jeho příspěvků uveřejněných na stránkách časopisů připomeňme *Pamięci zabitych braci-górników* (Památce zabitých bratrů horníků; 1895), *Na grób Józefa Szymana* (Na hrob J. Szymana; 1896), *Na powitanie „Głosu Ludu Śląskiego“* (Na uvítanou Hlasu slezského lidu; 1897) a *Pieśń cieślarzy* (Píseň tesařů; 1897); ukázky z tvorby F. Siwka uveřejnila Janina Kucianka v antologii *Śląscy pisarze ludowi, 1800–1914* (Slezští lidoví spisovatelé, 1800–1914; Wrocław, 1968). Tento proud však narazil buď na obtíže ze strany ideových protivníků, nebo jeho představitelé byli odsouzeni k anonymitě, případně se vázal s významnějším literárním směrem té doby, tedy se selským proudem písemnictví.

Ve Stonavě působil horník Alojzy Bonczek (1865–1937), aktivní v hornickém sdružení Prokop, po určitou dobu redaktor jeho časopisu *Górnik* (Horník). Po první světové válce působil v Národní radě Těšínského knížectví a na polském konzulátu v Ostravě. Zemřel ve Stonavě. Kromě politicko-sociálních a popularizačních brožur vydal *Pamiętnik, zawierający przygody z życia, młodości, rozwój i współpracę w zakresie publiczno-społecznym na Śląsku Cieszyńskim w czasie 1865–1920* (Vzpomínky obsahující příhody ze života, mládí, rozvoje a spolupráce ve společensko-sociální oblasti na Těšínském Slezsku v letech 1865–1920; Fryštát, 1930).

Karvinský rodák, Emanuel Grim (1883–1950), povoláním katolický kněz (studoval v Krakově a ve Vidnavě, po r. 1917 se usadil v Jistebně), byl autorem mj. dramatu *Obrona Karwiny (Dla Ciebie, Polsko)* (Obrana Karviné /Pro tebe, Polsko/), které vzniklo v polovině 30. let a je věnováno událostem r. 1919, kdy na Karvinsku přešla vláda pod Československou republiku s pomocí československého vojska.

V druhém, selském literárním směru, rozvíjeném zejména ve východní části Těšínského Slezska získal na významu učitel Walenty Krzyszcz (1886–1959) jako velmi plodný autor povídek, pověstí a propagátor venkovského lidového umění. Také folkloristické inspirace postupně nabývaly výraznější umělecké podoby. Rodák z Jablunkova, katolický kněz Oskar Zawisza (1878–1933) působil od r. 1911 v Těrlicku. Kromě řady historických a folkloristických prací vydal také *Śpiewnik górnicy* (Hornický zpěvník; 1922), napsal symfonickou báseň *Znad brzegów Olzy* (Od břehů Olzy) a symfonii *Z niwy śląskiej* (Ze slezské nivy), operu *Czarna Księżna, pani z Kościelca* (Černá kněžna, paní z Kostelce) a další scénická díla, např. *Jaselka* (Jesličky; 1922), *Święta Barbara* (Svatá Barbora; 1922), *Czarne diamenty* (Černé diamanty; 1929) nebo *Dożynki* (Dožínky).

Polská inteligence reagovala dlouhodobě odmítavě, co se prózy a publicistiky týče, na prózy Františka Sokola Tůmy a Anny Marie Tilschové, na publicistiku Joži Vochaly¹¹. Patřily

¹¹ Josef (Joža) Vochala, 1892–1965, národopisný a vlastivědný pracovník, publicista, organizátor spolkového dění, muzejník. Byl mj. autorem velmi sporných teorií o původu a povaze lašské kultury, jejíž kořeny hledal až na počátku slovanského osídlení.

Zde ukázka z knihy končí. Na dalších stránkách knihy se doc. Martinek vyjadřuje v jednotlivých kapitolách na tato témata:

1. Starší beletristická literatura na Karvinsku
2. Meziválečné období v literatuře Karvinska
 - 2.1 Gustaw Morcinek – spisovatel, který uvedl slezskou tematiku do polské literatury
 - 2.2 Básník a emigrant Adolf Fierla
 - 2.3 Jerzy Stanisław Polaczek – amicis Bohemiae
3. Literatura Karvinska po druhé světové válce
 - 3.1 V proudu socialistického realismu i proti němu
 - 3.2 Léta 1959–1968, střetávání tradice s moderností
 - 3.3 Generace almanachu Pierwszy lot
 - 3.4 Období tzv. normalizace
 - 3.4.1 Generace antologie Światłocienie
 - 3.4.2 Generace almanachu poezie a prózy Spotkanie
 - 3.4.3 Karvinská tematika v poezii Wilhelma Przechy
4. Hledání nových výrazových možností po roce 1989
 - 4.1 Jan Vrak
 - 4.2 Janusz Klimsza
 - 4.3 Aktuální situace v literatuře Karvinska

Libor Martinek

**Nástin historie literatury
na Karvinsku**

Vydalo nakladatelství
Michal Beran – První bruntálské nakladatelství
jako svou 4. publikaci
v roce 2021

ISBN 978-80-908130-9-0 (pdf)

e-mail: info.pbn@centrum.cz
web: pbn.proweb.cz